

УДК 373.2/.5.091.2.014.3: 006-27.31(045)
DOI: 10.31499/2307-4906.2.2023.282468

НОВАЦІЇ СТАНДАРТІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Олександр Ляшенко, доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, академік-секретар відділення загальної середньої освіти і цифровізації освітніх систем НАПН України.

ORCID: 0000-0001-6885-5978

E-mail: o.liashenko@gmail.com

Стаття присвячена новим стандартам освіти в Україні та їх впливу на сучасну українську школу. У статті розглядаються концептуальні відмінності між Державними стандартами Нової української школи та колишніми стандартами. Показано, що найбільш суттєві відмінності можна об'єднати у чотири групи: цілісне бачення поступу дитини в навчанні від 1 до 12 класу; урахування вікових особливостей розвитку дитини; впровадження в освітній процес компетентнісного підходу; надання академічної свободи вчителям і закладам освіти. Державні стандарти повної загальної середньої освіти відповідають основним засадам концепції Нової української школи і віддзеркалюють світові тренди та інновації у розвитку освітніх систем. Подальші наукові розвідки можуть бути пов'язані із дослідженням ефективності впровадження нових стандартів освіти в Україні.

Ключові слова: *Нова українська школа; реформа української освіти; Державний стандарт повної загальної середньої освіти; компетентнісний підхід; ключові компетентності; інтегрований зміст освіти; наскрізні уміння; освітні галузі.*

INNOVATIONS IN THE STANDARDS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

Oleksandr Liashenko, Doctor of Educational Sciences, Professor, Full Member (Academician) of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Academician-Secretary of the Department of General Secondary Education and Digitalization of Educational Systems of the NAES of Ukraine.

ORCID: 0000-0001-6885-5978

E-mail: o.liashenko@gmail.com

The article is devoted to the new standards of education in Ukraine and their influence on the modern Ukrainian school. The article examines the conceptual differences between the State Standards of the New Ukrainian School and the former standards. It is shown that the most significant differences can be grouped into four groups: a holistic vision of a child's progress in education from 1st to 12th grade; taking into account the age characteristics of the child's development; implementation of the competence approach in the educational process; providing academic freedom to teachers and educational institutions. State standards of comprehensive general secondary education correspond to the basic principles of the concept of the New Ukrainian School and reflect global trends and innovations in the development of educational systems. Further research may be related to the study of the effectiveness of the implementation of new education standards in Ukraine.

The real academic freedom of an educational institution is manifested in the fact that the educational program and curriculum, as an integral part of it, is an own product agreed upon by teachers, aimed at meeting the educational needs of students. This is achieved by the fact that the basic curriculum, which is a component of the State Standard, contains three gradations of the number of hours in each

educational field: minimum, recommended and maximum. Within these hours, the teacher is able to vary during the creation of the educational institution's own educational program. Of course, most teachers will be guided by model programs, because school textbooks are «tied» to them, but creating your own educational and training programs gives educational institutions and teachers real academic freedom.

Summing up, it can be concluded that the new state standards of comprehensive general secondary education, created in accordance with the concept of the New Ukrainian School, reflect the main global trends in the development of educational systems, are based on democratic principles of the organization of the educational process, are aimed at meeting the educational needs of those seeking education, and are able to improve the quality of Ukrainian general secondary education.

Keywords: *New Ukrainian school; reform of Ukrainian education; State standard of comprehensive general secondary education; competence approach; key competences; integrated content of education; cross-cutting skills; educational fields.*

Серед нормативних документів, що визначають напрями діяльності сучасної школи, особливе місце належить державним стандартам освіти. Метою статті є аналіз концептуальних засад та розкриття відмінностей між Державними стандартами Нової української школи та попередніми стандартами, зокрема, другого їх покоління, за якими українська школа ще продовжує нині працювати на рівні базової і профільної середньої освіти. Нині в Україні освітяни почали працювати в 1–4 і 5 класах за стандартами, що належать до третього покоління.

Навіщо стандарти в освіті? Укажемо на три чинники, які необхідно врахувати, відповідаючи на це запитання.

Наприкінці 80-х років ХХ ст. серед освітян розпочалась дискусія щодо стандартизації у вищій освіті. У цей час університети отримали більше автономії та академічних свобод, а відтак почали створювати навчальні плани, авторські програми, які, втім не мали спільної концепції, а подекуди не відповідали нормативним документам. Це позначилося на якості підготовки фахівців незалежно від локації університету, рівня його наукової діяльності та інших показників успішності. У процесі дискусії виникла ідея стандартизації вищої освіти. Стандарти для вищої школи почали створювати на початку 90-х років минулого століття, що за задумом їх авторів мало на меті: врахувати потреби роботодавців і забезпечити гнучкість організації освітнього процесу, орієнтованого на якість підготовки фахівців за кінцевим результатом навчання.

Стандартизація освіти несла дух незалежності та демократизації і цілком закономірно, що цей рух почав поширюватись й на загальну середню освіту. На тлі свободи і вільного вибору варіантів організації освітнього процесу у школах почали створювати авторські освітні програми, які в деяких випадках порушували діючі нормативи (наприклад, в окремих випадках необґрунтовано відмовлялися від викладання фундаментальних дисциплін та ін.). З'явилися також варіативні навчальні програми, на які орієнтувалися авторські колективи шкільних підручників. Такий стан розвитку української освіти вимагав стандартизації та узгодження усіх нормативних документів, що визначають освітній процес, а тому цілком закономірно, що серед освітян почали лунати запитання на кшталт: «Яким повинен бути стандарт загальної середньої освіти?».

Зрозуміло, що стандарт шкільної освіти не міг повторювати стандарт вищої школи, тому на початку 90-х років серед науковців розгорнулася широка дискусія щодо

концептуальних засад такого стандарту. Пропонувались різні варіанти – стандарт змісту освіти, стандарт забезпечення освітнього процесу, стандарт вимог до кінцевих результатів. Зрештою створена перша генерація стандартів відповідала моделі стандарту змісту освіти. Такий вибір був зумовлений тим, що стандарт змісту схожий на навчальну програму, звичну вчителям, хоч структурно і відрізняється від неї. Тому досвід розроблення програм підказав розробникам перших стандартів обрати саме такий підхід – створення стандартів, орієнтованих на зміст освіти.

Стандарти першої генерації почали впроваджуватись із 2001 року (початкова школа) і передбачали 12-річний термін навчання. Проте у 2010 році під впливом керівництва міністерства, яке було тоді проросійським, відбулося повернення до 11-річного терміну навчання в школі.

Друга генерація стандартів, затверджена у 2010 році, спочатку розроблялась для 12-річної школи, але у зв'язку зі зміною законодавства, була модифікована для 11-річного терміну навчання. Це негативно вплинуло на якість освіти, особливо старшої школи, тому що трирічну профільну освіту звели до двох років, практично залишивши той самий зміст освіти. Сьогодні старша школа продовжує працювати за стандартами другого покоління.

Створення третього покоління державних стандартів загальної середньої освіти почалося у 2017 році, після схвалення концепції Нової української школи. А їх упровадження почалося з 2018 року. Наразі за новим стандартом завершився повний цикл навчання в початковій школі і розпочалося навчання в 5 класі за новим Державним стандартом базової середньої освіти.

Нагадаю, що у 2016 році групою ентузіастів була розпочата робота над концепцією реформування середньої освіти, яка згодом отримала назву «Нова українська школа». Принагідно слід відзначити, що українська школа фактично стала новою з 1991 року, коли наша країна здобула незалежність. До 1991 року в системі української освіти використовувались підручники та програми СРСР. З набуттям незалежності в Україні перед освітянами постали нові виклики, пов'язані з необхідністю створювати нові навчальні плани, програми, підручники. Наша країна була першою та єдиною країною пострадянського простору, яка успішно впоралась із цим завданням у перше десятиріччя після розпаду СРСР і здобуття незалежності.

Чим сучасні стандарти освіти відрізняються від попередніх? Відмінностей багато, зупинимось лише на чотирьох суттєвих, які визначають «обличчя» сучасних стандартів.

Перша відмінність полягає в тому, що нові стандарти ґрунтуються на цілісному баченні поступу дитини в навчанні від 1 до 12 класу на засадах дитиноцентризму. Зазначимо, що перші дві генерації стандартів освіти розроблялися інакше: спочатку створювався окремо стандарт початкової освіти, а потім окремо розробляли стандарт для двох наступних рівнів – базової середньої освіти та так званої повної загальної середньої освіти (сьогодні цей рівень називають профільною середньою освітою). Оскільки стандарти освіти для Нової української школи орієнтовані на кінцевий результат освітньої діяльності, то робоча група розробників зосередила основну увагу на тому, щоб прослідкувати поступ дитини у навчанні за результатами навчання від 1 до 12 класу. У попередніх стандартах такого не було, бо стандарти початкової і базової середньої освіти розроблялися різними колективами відокремлено. Тому

подекуди виникали ситуації, коли дитина, завершивши початкову школу і набувши певних освітніх результатів, починала в 5 класі засвоювати зміст предметів без урахування результатів, здобутих у початковій школі. Цим пояснюється відсутність наступності в навчанні, розрив логіки розгортання одного й того ж предмета, наприклад, математики, термінологічні неузгодженості. Такий підхід потрібно було змінити.

Друга інновація полягає в тому, що державні стандарти третього покоління враховують вікові особливості розвитку дитини, що знайшло відображення у виокремленні на кожному рівні повної загальної середньої освіти циклів навчання. Ці особливості враховувалися раніше, проте в межах окремих стандартів по завершенню відповідного рівня освіти. Ідея нових стандартів полягає в тому, щоб кожен рівень умовно розділити ще на два цикли (ідея запозичена із закордонного досвіду), які дозволяли б прослідкувати поступ дитини в освітній діяльності і визначитись, які саме результати має отримувати дитина, навчаючись протягом певного циклу. Адже, наприклад, упродовж чотирьох років навчання в початковій школі у дитини суттєво змінюються психологічні механізми набуття пізнавального досвіду. Тому в перші два роки навчання здійснюється адаптаційно-ігровий цикл навчання, а в 3–4 класах – основний цикл. У базовій середній освіті також два цикли: адаптаційний (5–6 кл.) і базове предметне навчання (7–9 кл.); у профільній середній освіті – профільно-адаптаційний (10 кл.) і профільний (11–12 кл.) цикли.

Наступна важлива відмінність нових стандартів - компетентнісний підхід. Хоча компетентнісні засади були ще в попередньому стандарті, проте вони суттєво відрізнялися. Стандарти другого покоління ґрунтувалися на предметних компетентностях, тобто вони спиралися на зміст навчального предмета, яким мали оволодіти учні, тобто на ті знання і вміння, які повинні засвоїти здобувачі освіти. Натомість сучасний стандарт (стандарт третього покоління) ґрунтується на ключових компетентностях.

Ще наприкінці ХХ ст. виявилась затребуваною нова модель школяра, що базувалась на «навичках 21 століття» – ключових компетентностях, якими повинен оволодіти випускник середньої школи. В українському законодавстві, зокрема у Законі України «Про освіту», визначено 11 ключових компетентностей та 11 наскрізних умінь, які складають основу побудови державних стандартів освіти. Такий підхід змінив знаннєву парадигму освіти на компетентнісну, згідно з якою здобувач освіти повинен не лише засвоїти певну суму знань, але й бути готовим використовувати їх в практичній діяльності.

Нарешті, четверта відмінність полягає в тому, що стандарти Нової української школи надають справжню академічну свободу закладам освіти і вчителям задля задоволення освітніх потреб учнів. Такий крок особливо вирізняє відмінність стандарту третього покоління від попередніх, адже стандарт другого покоління строго регламентував освітній процес. Наприклад, не можна було викладачу суттєво змінювати кількість годин; можливі були лише незначні зміни за рахунок мізерної варіативної частини.

Розглянемо вказані чотири відмінності більш детально.

І. Цілісне бачення поступу дитини в навчанні від 1 до 12 класу.

Нинішній стандарт пов'язав цілісне бачення поступу дитини в навчанні з компетентнісним потенціалом для кожної освітньої галузі задля формування кожною

освітньою галуззю всіх 11 ключових компетентностей. Робочою групою розробників було відразу визначено, що ключова компетентність формується всіма без винятку освітніми галузями. Раніше у попередніх стандартах був інший підхід, наприклад, математична компетентність формувалась математичною галуззю, а природнича компетентність при цьому обмежувалась лише використанням математичних знань. У нинішньому стандарті кожна ключова компетентність чітко прописана за результатами навчання для кожної освітньої галузі і такий підхід названо *компетентнісний потенціал освітньої галузі*. Зрозуміло, що для математичної компетентності базовою буде математична галузь, але це не означає, що математична компетентність не формується в гуманітарних освітніх галузях. Компетентнісний потенціал був описаний для кожного циклу, тому його можна контролювати не лише як кінцевий результат навчання, а відслідковувати його в динаміці за рівнями і циклами освіти.

II. Урахування вікових особливостей розвитку дитини.

Початкова школа має два цикли – адаптаційно-ігровий (1–2 класи) та основний (3–4 класи). Базова середня освіта також має адаптаційний цикл (5–6 класи), який відіграє роль містка між початковою освітою та базовою середньою освітою. Основна відмінність адаптаційного циклу базової середньої освіти полягає в тому, що більшість предметів мають інтегрований характер, особливо в природничій галузі. Другий цикл – базове предметне навчання (7–9 класи) містить деякі освітні галузі та предмети, які вивчаються від 5-го класу, а деякі від 6-го класу (наприклад, географія).

Зрештою профільна середня освіта також має два цикли: профільно-адаптаційний (10 клас) та профільний (11–12 класи). Профільно-адаптаційний цикл потрібен для того, аби дитина, яка йде навчатися в ліцей, мала час для того, щоб визначитися з обраним профілем. Профільний цикл в 11–12 класах передбачає використання більшого обсягу годин для вивчення предметів, які складають профіль навчання.

Друга особливість, яка спрямована на врахування вікових особливостей здобувачів освіти – інтегративно-предметний підхід. Цей підхід в освітньому процесі реалізується завдяки формуванню цілісного образу світу, дослідницьку діяльність, метод проектів тощо. У початковій школі практично неможливо навчати учнів на основі окремих цілісних предметних галузей знань. Тому цілісне уявлення образу світу можна сформувати через інтеграцію різних видів освітньої діяльності. Наприклад, дослідницьку діяльність можна здійснити в адекватній формі з використанням методу проектів. Дослідницька діяльність може проявлятися не лише при вивченні природничих закономірностей, а й в інших сферах освітнього процесу.

Далі рух освітнього процесу відбувається за спіраллю – від інтегрованого змісту до предметного навчання, а потім в залежності від освітніх потреб може відбуватися глибоке осягнення змісту відповідної предметної галузі знань у формі навчального предмета або вивчення інтегрованого курсу (наприклад, для гуманітарного профілю курсу природничих наук). Інтегровані курси природничо-наукового спрямування можуть бути доречними і для фізико-математичного профілю, якщо вони розкривають *цілісність* природи та можливості її пізнання з точки зору різних предметних галузей знань.

III. Компетентнісний підхід.

Компетентнісний підхід – це коли освітній процес зорієнтований на самостійну

діяльність учнів у здобутті особистісного досвіду формування функціональної грамотності. Якщо знання можна *засвоїти*, то компетентність можна лише *набути*. Інакше кажучи, стандарт третього покоління репрезентує діяльнісний підхід в реалізації змістовного наповнення.

Обов'язковою умовою реалізації компетентісного підходу є набуття учнями вправності зі застосування знань в життєвій практиці та усвідомлення наслідків своєї діяльності. Підкреслимо дві особливості у застосуванні знань на практиці за компетентісного підходу: по-перше, адекватне застосування актуалізованих знань в життєвих ситуаціях; по-друге, усвідомлення відповідальності за наслідки цієї діяльності.

Наступною складовою компетентісного підходу є усвідомлення учнем ціннісного ставлення до результатів навчання, тобто усвідомлення ним, що все здобуте в навчанні згодом знадобиться в життєвій практиці. Звідси логічно випливає наступна вимога до компетентісно орієнтованого навчання – не обмежуватись лише одним видом навчальної діяльності, а реалізувати все розмаїття видів навчальної діяльності: ігрова, навчальна, дослідницька, індивідуальна та групова, творче самовираження тощо. Дослідження в царині психології свідчать, що кожному віковому періоду дитини відповідають певна сенситивність. Тому для різних вікових груп дітей домінуючими є різні види навчальної діяльності.

В умовах цифровізації суспільства набуття компетентностей неможливе без використання цифрових засобів навчання, які забезпечують пошук, оброблення, узагальнення та інтерпретацію здобутої інформації на основі адекватних методів пізнання та відповідних технологій навчання: дистанційного і змішаного навчання, мобільного навчання, електронного навчання тощо.

IV. Стандарти надають академічну свободу закладам освіти і вчителям.

Зміст освіти, який складає основу освітнього процесу, реалізує не лише стандарт освіти, як це було раніше, а цілий комплекс нормативних документів, які надають школі можливість реалізувати автономію та академічну свободу:

- Державний стандарт базової середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р., № 898).
- Типова освітня програма для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти (наказ МОН України від 19 лютого 2021 р., № 235).
- Модельні навчальні програми (наказ МОН України від 12 липня 2021 р., № 795).
- Освітня програма закладу освіти (схвалює педагогічна рада, затверджує керівник закладу освіти).
- Навчальні програми з предметів, що розробляють учителі (складова освітньої програми закладу освіти).

Реальна академічна свобода закладу освіти виявляється в тому, що освітня програма і навчальний план, як невід'ємний її складник, є узгодженим між вчителями власним продуктом, спрямованим на задоволення освітніх потреб здобувачів освіти. Досягається це тим, що базовий навчальний план, який є складовою Державного стандарту, містить три градації кількості годин з кожної освітньої галузі: мінімальна, рекомендована і максимальна. У межах цих годин вчитель спроможний варіювати під час створення закладом освіти власної освітньої програми. Звичайно, більшість

вчителів будуть керуватися модельними програмами, адже до них «прив'язуються» шкільні підручники, але створення власних освітніх і навчальних програм надає закладам освіти і вчителям справжню академічну свободу.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що нові державні стандарти повної загальної середньої освіти, створені відповідно до концепції Нової української школи, відображають основні світові тенденції розвитку освітніх систем, ґрунтуються на демократичних принципах організації освітнього процесу, націлені на задоволення освітніх потреб здобувачів освіти і здатні поліпшити якість української загальної середньої освіти.

Майбутні наукові розвідки, пов'язані з новаціями стандартизації Нової української школи, можуть включати дослідження ефективності впровадження нових стандартів освіти в Україні, аналіз впливу нових стандартів на якість освіти та результати навчальних здобутків учнів, вивчення реакції педагогічної спільноти на запроваджені зміни в загальній середній освіті, а також дослідження проблем і викликів, що виникатимуть під час реалізації нових стандартів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2020. № 31. Ст. 226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
3. Державний стандарт початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87. Дата оновлення: 06.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.03.2023).
4. Державний стандарт базової середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.03.2023).
5. Типова освітня програма для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти: Наказ МОН України від 19.02.2021 р., № 235. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/602/fd3/0bc/602fd30bccb01131290234.pdf> (дата звернення: 29.03.2023).

REFERENCES

1. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. 2145-VIII. (2017). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 38–39, art. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
2. Pro povnu zahalnu seredniu osvitu: Zakon Ukrainy vid 16.01.2020 r. 463-IX. (2020). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 31, art. 226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].
3. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.02.2018 r. No 87. Data onovlennia: 06.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
4. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.09.2020 r. No 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
5. Typova osvitnia prohrama dlia 5–9 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity: Nakaz MON Ukrainy vid 19.02.2021 r. No 235. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/602/fd3/0bc/602fd30bccb01131290234.pdf> [in Ukrainian].